

MODERNITÁS MŰEMLÉKI KÖRNYEZETBEN

RÉGI
ÉPÜLETEK

RÉGI ÉPÜLETEK KUTATÓINAK EGYESÜLETE

MODERNITÁS MŰEMLÉKI KÖRNYEZETBEN
Tanulmányok

MODERNITÁS MŰEMLÉKI KÖRNYEZETBEN

Tanulmányok

RÉGI ÉPÜLETEK KUTATÓINAK EGYESÜLETE

Budapest, 2023

A kiadvány a Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete 2023. május 19-én megrendezett Modernitás műemléki környezetben című konferenciájának előadásaihoz kapcsolódó három elkészült tanulmányt tartalmazza. A konferencia valamennyi előadásának képekkel kiegészített összefoglalója a rendezvény időpontjára megjelent, azonos című szinopsziskötetben található.

Szerkesztette
Bardoly István – Csejdy Júlia

Olvasó- és technikai szerkesztő
Bertók Krisztina

Borítóterv
auri grafika

ISBN 978-615-81520-5-1

© Szerzők
© Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete

Kiadja a Régi Épületek Kutatóinak Egyesülete
Felelős kiadó: Haris Andrea elnök

Layout: Martin Opitz Kiadó Bt.
Felelős vezető: dr. Tóth Csaba

TARTALOM

Lantos Edit: A nyugati kapcsolódások megjelenése a Műemlékvédelem című folyóiratban 1957–1968 között	7
Kovács Dániel: „Fiataltó beton-injekció”. Radikális műemléki beavatkozások tervei a magyar modern fénykorában.....	31
Rácz Miklós: A Velencei Karta mai megítélése és új fordításkritikája	43
A kiadvány szerzői	57

A NYUGATI KAPCSOLÓDÁSOK MEGJELENÉSE A MŰEMLÉKVÉDELEM CÍMŰ FOLYÓIRATBAN 1957–1968 KÖZÖTT¹

Lantos Edit

Tanulmányomban a „Modernitás műemléki környezetben” című konferencia hívó mondatát tágabban értelmezve a magyar műemlékvédelem 1957 és 1968 közötti nyugati kapcsolataira fókuszálok. A *Műemlékvédelem* című folyóiratban megjelent nyugati vonatkozású írásokat vizsgálva azokra a kérdésekre keresem a választ, hogy milyen formában és mértékben jelentek meg a korszak műemlékekkel kapcsolatos kutatásainak eredményei, a történeti és kortárs épületek egymásmelletti-ségét érintő elképzelések, valamint a modern építészet formanyelve.

Napjainkban nem egy 1945 utáni, műemléki környezetbe illesztett épületet azal az indokkal építenek át, bontanak le, hogy azok egy elmúlt, sőt káros politikai berendezkedés termékei, építészeti leképeződései, s mint ilyenek nem képviselnek környezetükhöz illő értéket. A fenti kérdések megválaszolása ahhoz is hozzájárul, hogy pontosabban lássuk a műemlékes építészeink tájékozódásának orientációját, azon belül mennyire volt naprakész – nyugathoz igazodó – tudásuk a műemlékekről, a műemléki környezetről, helyreállításokról és adott esetben a (védő)épületekről. Írásom végén az Erdei Ferenc tervezte veszprémi Szent György-kápolna (1959–1961), trapéz alaprajzú, betonhéjjal fedett védőépületének hazai párhuzamairól és nemzetközi szcénához való viszonyáról is ejtek pár szót. Erdeinek ezt az 1967-ben az Ybl-díj II. fokozatával díjazott épületét 2023-ra lebontották, habár 2020-ban a *Veszprémi Szemle* hasábjain² szakirodalmi és levéltári források alapján érveltem az épület kivételessége, megőrzendő mivolta mellett. (1. kép)

Reményeim szerint jelenlegi kutatásom eredményei hozzásegítenek a korszak pontosabb megismeréséhez, illetőleg a szakma és a szakmán kívüli világ számára is közelebb hozzák a kor épületeit és építészeit, segítik a pontosabb értékelést és a jobb megértést. Például annak a felismerését és tudatosítását, hogy a zárt politikai rendszer az élet és kultúra nem minden területén járt együtt az elmaradottsággal, értéktelenséggel. Az építészet területén biztosan nem.

¹ Tanulmányom az NKFIH (OTKA) PD-135 530 azonosítójú, *A magyar építészek nyugati tájékozódási lehetőségei 1945 és 1968 közt. A nemzetközi építészeti szakirodalom hatása a korszak építészetére* elnevezésű hároméves – folyamatban lévő – projekt eredményeire támaszkodik.

² Lantos Edit: A Szent György-kápolna védőépülete. *Veszprémi Szemle* 22 (2020) No 57. 88.

1. kép. Erdei Ferenc: A veszprémi Szent György-kápolna védőépülete (1959–1961)

Fotó: Lantos Edit, 2020

1969-től napjainkig, Merényi Ferencről Ferkai Andrásra és Simon Mariannra át Róka Enikőig, Branczik Mártáig és Haba Péterig többen tárgyalták már a magyar építészek nemzetközi szervezetekhez kapcsolódását, angol, francia és német ösztöndíjakhoz jutását, a brüsszeli világkiállításon és exportmunkákban való részvételét.³ Sőt Merényi már 1969-es összefoglalásában megjegyezte, hogy „*egyres országok kortárs építészetéről jelentek meg – eléggé szükséges – tudósítások, többnyire kiállítások alkalmával vagy egy-egy tanulmányút eredményeként, főként a M. É. M. [Magyar Építőművészet L. E.] hasábjain.*”⁴ Magam 2006-ban kezdtem meg

³ Merényi Ferenc: *A magyar építészet 1867–1967*. Budapest, 1969, 107; Ferkai András: Építészet a második világháború után. *Magyarország építészetének története*. Szerk. Sisa József, Dora Wiebenson. Budapest, 1998, 325; Róka Enikő: Az 1958-as brüsszeli világkiállítás magyar pavilonja. *Pavilon építészet a 19–20. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. Szerk. Fehérvári Zoltán et al. Budapest, 2000, 169–172; Simon Mariann: Age of Adventures. Hungarian Architects in the Britain of the 1960s. *Britain and Hungary: Contacts in Architecture, Design, Art and Theory during the Nineteenth and Twentieth Centuries. Essays and Studies*. 3. Ed. Gyula Emyey. Budapest, 2005, 50–59; Branczik Márta: A KÖZTI export tervezési megbízásai. *KÖZTI 66. Egy tervezőiroda története*. Szerk. Ferkai András, Rubóczki Erzsébet. Budapest, 2015. 393–452; Haba Péter: *Magyar ipari építészet, 1945–1970*. Budapest, 2019, 175–177.

⁴ Merényi 1969. i. m. 174.

a szaksajtóban megjelenő elsősorban nyugat-európai vonatkozású közlemények feltérképezését, majd kutatásaim eredményeinek publikálását.⁵

Egy területet nem érintenek a fent hivatkozott írások, és ez a műemlékvédelem. Erdei Ferenc védőépületének, egy (de nem az egyetlen) nyugat-európai színvonalú épületnek az elpusztítása azonban elodázhatatlan apropó ahhoz, hogy ránézzünk az Országos Műemlék Felügyelőségnél dolgozó tervezők, kutatók műveltségi igazodására, tájékozódási lehetőségeire.

A vizsgálódást a *Műemlékvédelem* című folyóirattal kezdtem. Elsősorban azért, mert a szakma elsődleges orgánusaként ez volt az a lap, amely mennyiségében és a hírek változatosságában is a legtöbbet közölte a műemlékekről, a műemlékvédelemről, és annak szakembereiről.

A feldolgozáskor áttekinttem az 1957 és 1968 közötti lapszámokat, és kijegyzeteltem minden nyugati vonatkozású hírt, említést. Ennek során (számszakilag) külön cikként tekintettem a „Tájékoztató”, a „Hírek” és a „Könyv- és Folyóiratszemle” rovat minden egyes külföldi vonatkozású írására, míg a magyarországiakat egyként kezeltem. Lássuk tehát, milyen kitekintési lehetőségekről, irányokról olvashatunk a lapban?

A 773 (igen változatos terjedelmű, műfajilag a tanulmánytól a rövid hírekig terjedő) cikkből 495 tárgy magyarországi témát. A fennmaradó 278-ból (melyek döntően rövidebb ismertető, beszámoló) a keleti blokkhoz tartozó ország emlékeivel vagy kiadványaival 87, nyugati országéval 158 írás foglalkozik. A maradék 33-at nemzetközileg kezeltem. Ezek multinacionális részvételű rendezvényekkel, vagy a könyvtár gyarapodásával kapcsolatos szövegek. A nyugatiak közül az olaszt (34) az angol (33), az NSZK (32), a francia (23) és osztrák (16) említések száma követi. Keleti országokból Csehszlovákia (21), Lengyelország (19) és NDK (19) a sorrend, majd a Szovjetunió (11), Románia (9) és Jugoszlávia (6) következik.

A nagyszámú külföldi anyag a lap indulásakor kítüzött célt szolgálta, vagyis: *„Bő helyet igyekszünk szorítani a külföldi, hasonló témakörű események és irodalom ismertetésének. [...] Folyóiratunk tájékoztató rovatai rendszeresen ismertetni fogják a hazai s külföldi műemléki és építészettörténeti irodalmat, könyv- és folyóiratszemlét tervezünk (sic); részletesen beszámolunk a jelentősebb külföldi munkákról, tanulmányutakról, megbeszélésekről, kongresszusokról, kiállításokról.”*⁶ A híradásokon,

⁵ Lantos Edit: A magyar építészek tájékozódási horizontja 1957 és 1965 közt. *Postera crescam laude recens: Tanítványi tisztelgés Keserü Katalin születésnapjára*. Szerk. Lantos Edit, Uhl Gabriella. Budapest, 2006, 82–110; Uő: A kortárs nyugati építészet formanyelvének megismerési lehetőségei Magyarországon 1945 után. *Ars Hungarica* 47 (2021) 167–178, Adattár: 179–188; Uő: A magyar építészek és az „imperialista nyugat” dekadens építészetének romboló hatása” 1945 és 1958 között. *Korall* 23 (2022) No 88. 58–78.

⁶ Szerk.: Az Olvasóhoz. *Műemlékvédelem* 1 (1957) 1–2.

könyv- és lapszemléken, tanulmányutak beszámolóin és nagyobb lélegzetvételi recenziókon felül idővel nyugati szerzőségű szakkikkeket⁷ is olvashatunk.

1958-as az első nyugati kapcsolatról szóló hír, amely a jáki templomról szóló film bemutatóján történekről tudósít. Az Építészeti és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészettörténeli Tanszéke és a Középülettervező Vállalat közös filmjét 1957. szeptember 20-án mutatták be a „*Műszaki Egyetem újonnan helyreállított dísztermében nagyszámú meghívott közönség előtt, mely a filmet nagy tetszéssel fogadta. A film bemutatása után kedves jelenet játszódott le. Rados Jenő egyetemi tanár bejelentve, hogy a francia követség a Műszaki Egyetem építészettörténeli tanszékének három oktatási filmet ajándékozott, a »Ják« film egy példányát viszonzásképpen átnyújtotta a francia követnek. Boncour követ meleghangú beszédben köszönte meg az ajándékot. A bemutató végén egy orosz építészeti filmmel együtt levetítették az egyik francia filmet is.*”⁸ Az esemény amiatt is jelentős, mert Jean Paul-Boncour 1956 nyarán vette át a magyarországi francia követség vezetését, és a forradalom leverése után a korábban javuló francia–magyar kapcsolatok meglehetősen visszafogottakká váltak, s csak 1957 őszén kezdtek ismét javulni.⁹ Ennek egyik első jele lehetett a Műegyetemen lezajlott filmcsere.

A kapcsolatokról szóló híradások jelentős része a magyar és nemzetközi szervezetek, intézmények közötti hivatalos érintkezésekről tájékoztatnak. A legfontosabb művészettörténeli, műemlékvédelmi konferenciákról, gyűlésekről olvashatunk, onnan kezdve, hogy 1958-ban a Magyar Építőművész Szövetség Műemléki Bizottsága tárgyalta az UNESCO azon kérelmét, „*mely egy müncheni kultúratlasz számára kér adatszolgáltatást*”,¹⁰ azon át, hogy hírt adtak a Nemzetközi Művészettörténeli Kongresszus, a Society for the Protection of Ancient Buildings (SPAB) vagy az Internazionale Burgen Institut (IBI) konferenciáiról, egészen az ICOMOS megalakulásáig, közgyűléséig, tevékenységéig.¹¹ Ahogyan az Athéni és Velencei Chartát is leközltek.¹²

⁷ Frodl, Walter: Hozzászólás az épületek helyreállításának elméletéhez. *Műemlékvédelem* 9 (1965) 85–87; Forramitti, Hans: Műemlék épületek felmérésének módszere és eredményei Ausztriában. Uo., 11 (1967) 109–118.

⁸ Péczely Béla: Tájélmek. *Műemlékvédelem* 2 (1958a) 124.

⁹ Litván György: Francia dokumentumok 1956-ról. *Évkönyv* 3. Budapest, 1994, 139–147, 143; Kecskés D. Gusztáv: *Franciaország és a magyar forradalom, 1956*. Budapest, 2007, 263.

¹⁰ A Magyar Építőművészek Szövetségének Műemléki Bizottsága. *Műemlékvédelem* 3 (1959) 48–51. (idézet: 49.)

¹¹ Gergelyfy András: Rövid hírek. *Műemlékvédelem* 8 (1964) 109; Gerő László: Az angol Régi Épületeket Védő Társaság (SPAB) 1963. évi konferenciáján. Uo., 9 (1965) 179–180; Gerő László: Az Internazionale Burgen Institut Tudományos Tanácsának IV. értekezlete. Uo., 9 (1965) 180–182; Dercsényi Dezső – Horler Miklós: Beszámoló a velencei II. Nemzetközi Műemlékvédelmi Kongresszusról. Uo., 8 (1964) 193–210; Gerő László: Az ICOMOS megalakulása és első közgyűlése. Uo., 9 (1965) 253.

¹² Athéni Charta. *Műemlékvédelem* 8 (1964) 210–215. Velencei Charta. Uo., 215–216.

Mivel a hivatalos nemzetközi kapcsolatok feldolgozása már elkezdődött, az erre vonatkozó cikkek ismertetését mellőzöm.¹³ Jelen írásban – terjedelmi okokból – nem részletezem a műemlékes és középkorász kollégák tanulmányútjainak ismertetését sem, noha a Műemlékvédelemben megjelent beszámolók szépen kirajzolják a magyar és az olasz, finn, osztrák műemlékvédelemben dolgozók kapcsolatait.¹⁴

Könyvek

A *Műemlékvédelem* folyóirat vizsgálata során minden nyugat-európai vonatkozást (tehát a tanulmányok hivatkozásait is) figyelembe véve, keletkezett egy olyan adatcsoport, mely a szakirodalmi olvasottságról ad képet.

Elsőként azt találtam, hogy az összefoglaló tanulmányok idézett irodalmi között ott vannak az időszerű kis és nagy monográfiák, kézikönyvek, valamint az elméleti témájú kötetek is. Kozák Károly Hans Sedlmayr 1956-os Fischer von Erlach monográfiáját, Zöldy Pál Friedrich Gerke Maulbertsch sümegi freskóiról szóló 1951-es kötetét használta cikkéhez, míg Huszár Lajos az érmeknek a műemlékkutatásban játszott szerepe megírásához az 1951-es vatikáni érem-katalógust forgatta.¹⁵ Gerő László a Dehio–Gall szerzőpáros 1952-es kézikönyvét vette elő a színházépítészet kapcsán írt lapszemléjéhez, Péczely Béla Alfredo Barbacci 1956-os, Budai Aurél pedig Paul Leon 1952-es műemléki helyreállításokról szóló könyvére támaszkodott.¹⁶

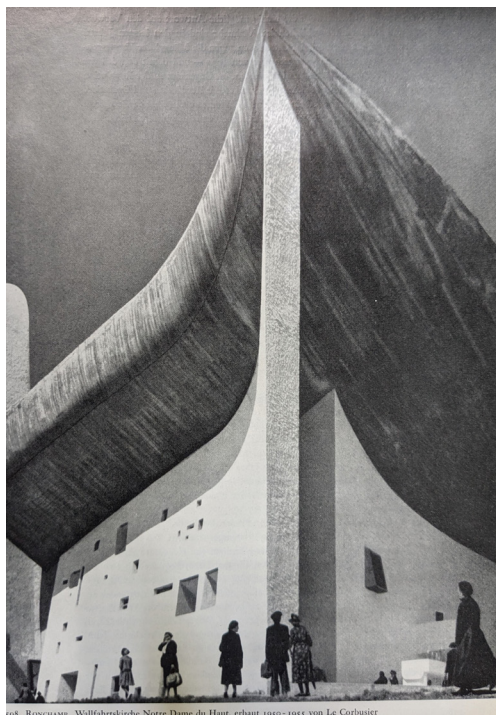
A vizsgált időszakban 44 nyugati kiadású könyvről született recenzió vagy ismertetés. Tematikai megoszlásukat illetően a műemlékvédelem mellett a művészettörténet, az építészetelmélet és -történet dominál. Konferencia- és tanulmány-

¹³ Az UNESCO és ICOMOS kapcsolatokról ld.: Fekete Ilona: Műemlékvédelem és örökség Magyarországon: Intézménytörténet, perspektívák, vélemények. *Világosság* 46 (2005) 6, 101–116; Harlov-Csortán Melinda: Műemlékvédelem, kapocs a világgal. *Múltunk* 61 (2016) 4, 113–135; Lövei Pál: Újmagyar műemlékvédelem. *Mozgó Világ* 47 (2021) 7/8, 177–185.

¹⁴ Reményeim szerint ezzel egy későbbi cikkben foglalkozom majd, a források körét interjúkkal is kiegészítve.

¹⁵ Kozák Károly: Háromszög alaprajzú, XVIII. századi épületek Magyarországon. *Műemlékvédelem* 3 (1959) 142–148, 148. (Hans Sedlmayr: *Johann Bernhard Fischer von Erlach*. Wien–München, 1956); Zöldy Pál: A sümegi plébániatemplom eddig ismeretlen Maulbertsch-freskói. *Uo.*, 4 (1960) 151–152, 152. (Friedrich Gerke: *Die Fresken des Franz Anton Maulbertsch in der Pfarrkirche zu Sümeg*. Mainz, 1951); Huszár Lajos: Az érem szerepe a műemlékfeltárásban. *Uo.*, 3 (1959) 218–224, 220. (*Esplorazioni sotto la confessione di San Pietro in Vaticano eseguite negli anni 1940–1949*. Ed. Bruno M. Apollonj, Ghetti, Camillo Serafini. Roma, 1951, CI–CII. 1.)

¹⁶ Gerő László: Adriano Peroni: L'architetto della Theatinerkirche... *Műemlékvédelem* 4 (1960a) 58–62, 60. (Georg Dehio – Ernst Gall: *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler*. München, 1952); Péczely Béla: A firenzei Ponte Santa Trinita újjáépítése. *Uo.*, 4 (1960a) 113–114. (Alfredo Barbacci: *Il restauro dei monumenti in Italia*. Rome, 1956); Budai Aurél: A műemlékek értékelésének különböző szempontjairól, 1. rész. *Uo.*, 5 (1961) 72–77, 77. (Paul Leon: *La Protection des Monuments*. 1952).

598. RONCHAMP. Wallfahrtskirche Notre Dame du Haut, erbaut 1950-1955 von Le Corbusier

2. kép. „Ronchamp Wallfahrtskirche Notre Dame du Haut, erbaut 1950–1955. von Le Corbusier”.

Illusztráció Nicolaus Pevsner: *Europäische Architektur von den Anfängen bis zur Gegenwart* könyvből (München, 1957. 716.)

Fotó: Lucien Herve

úgy, ahogyan azokban a műemlékvédelem nemzetközi összefövetelein általában a résztvevők megegyeztek. Természetesen lehetetlen elkerülni a súlyos károk helyreállításánál bizonyos újszerű hatást, amiben az itáliai helyreállítási munkák ma is utolérhetetlenek.”¹⁹ Ugyanő Belluno könyvéről szóló recenziójában a városépítészettel illetően hangsúlyozta a két szélsőséges álláspont, vagyis a restaurátori (aki

köteteken túl¹⁷ olyan neves szerzők könyveit recenzálták, mint Paul Leon (*La Protection des Monuments*. Paris, 1952), Nicolaus Pevsner (*Europäische Architektur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. München, 1957; London. London, 1961) (2. kép), Ezio Belluno (*L'evoluzione storica del restauro dei monumenti*. Trieste, 1958), Bruno Zevi (*Architecture as Space*. New York, 1957), Lewis Mumford (*The highway and the city*. New York, 1963) és Le Corbusier (*An die Studenten – Die „Charte d’Athènes”*. Hamburg, 1962) (3. kép).¹⁸

A lap főszerkesztője, Gerő László recenzióiban kiemelte azt a nemzetközi álláspontot, mely a helyreállítások kérdésében az archaizálás elkerülését deklarálja. A *Jahrbuch der Rheinischen Denkmalpflege* 1959-es ismertetésében így fogalmazott: „A helyreállítások általában egyszerű eszközökkel, mértéktartással, a stílusutánczás és archaizáló formák elkerülésével, korszerű módon történnek

¹⁷ Gerő László: Atti del VII. Congresso Nazionale di Storia dell’Architettura Palermo. *Műemlékvédelem* 2 (1958) 246–251; Uő: Atti dell’ VIII. Convegno Nazionale di Storia dell’Architettura (Roma, 1956). Uo., 252–253.

¹⁸ Borsos László: Paul Leon... *Műemlékvédelem* 3 (1959) 57–60; Gerő László: Nicolaus Pevsner... Uo., 4 (1960b) 117; Gerő László: Lewis Mumford... Uo., 9 (1965) 254–256. Gerő László: Ezio Belluno... Uo., 3 (1959) 253-255. Gerő László: Bruno Zevi... Uo., 4 (1960c) 117–120; Gerő László: Le Corbusier... Uo, 8 (1964a) 59–60.

¹⁹ Gerő László: Jahrbuch... *Műemlékvédelem* 4 (1960) 256.

„minden műemléket újra kíván építeni”) és a városrendezői („akik »üreséget« akarnak”) közötti egyensúly fontosságát.²⁰

Szintén Gerő az, aki Bruno Zevi *Architecture as Space* szemléletformáló kötetét hosszan és nagy hévvel idézte/írta le. A „Hogyan fedezhetjük fel azt, hogy mitől lesz építészet egy épület?” és a „mik az építészet kvalitásának titkai?” alapkérdései mellett érzékeltette a régi és modern építészet megítélése közötti szakadékot. Úgy vélte, az egyes szakmákban és a laikusokban élő előítéletek megváltoztatása, az építészettörténet újragondolása lehet a modern építészet szakmai és társadalmi elfogadottságának alapja: „A modern építészet ellen a kulturális és régészeti előítéletek még nagyon elevenek. Általános az a merev, akadémikus magatartás, melyet tudat alatt felveszünk [...] Mindaddig, amíg az építészettörténet nem tépi szét a filológiának és régészetnek kötelékeit, nemcsak hogy a múlt építésze nem lesz segítségére a

mai építészetnek, de a társadalom továbbra is azt fogja hinni, hogy építészetet csak a műemlékekben lehet találni, és csak az a szép épület, amely ezekre emlékeztet, és hogy határozott különbség van a között, ahogyan a múlt egy mesterművét és azt a házat ítélik meg, amelyben ő lakik, más szóval a bizánci templom és a lakás között.”²¹

De írt recenziót Le Corbusier, az OMF Könyvtárába friss szerzeményként bekerült könyvről is, melyben a szerzőt „a mai építészet talán legnagyobb elméleti és gya-

3. kép. Le Corbusier: *An die Studenten - Die „Charte d'Athènes”*. Hamburg, 1962. címlap

²⁰ Gerő 1959. i. m. 255.

²¹ Gerő 1960c. i. m. 119, 120.

korlati alapvetője"-ként aposztrofálta.²² Láthatóan ez nem afféle kötelező tiszteletkör volt, mivel Gerő Clough Williams-Ellis *Portmeirion* című könyve (London, 1963) kapcsán is hangsúlyozta: „A portmeironi építkezések megmutatták, hogy nemcsak a réginek a lebontása és helyébe egy merőben új település építése lehet gazdaságos, de meg lehet találni a régi megtartásának is a megfelelő megoldását. [...] ma már a modern építészet is túljutott harcok kezdetének merev építészetén, mely sokakat elriasztott, és olyan festői feloldású épületei vannak, mint Le Corbusier marseille-i, ronchamp-i, chandigarhi épületei vagy a japán Kenzo Tange városházája, és sok más mai építész műve”.²³ Peter Blake Le Corbusier-ről szóló monográfiájának recenziójában pedig úgy fogalmazott: „Kiváló nevelők, mint Gropius, gyakorló építészek, mint Mendelssohn, Aalto, Neutra, mérnök konstruktőrök, mint Maillart, Freyssinet, Nervi fejlesztik az építészet új arcát, de a három legnagyobb alkotó: Le Corbusier, Mies van der Rohe és Wright.”²⁴ Gropius, Mendelssohn, Aalto, Neutra, Nervi és a mérnök konstruktőrök, de főként Le Corbusier, Mies van der Rohe és Wright alkotásainak nagyra értékelése fontos kijelentések a *Műemlékvédelem* hatvanas évek eleji cikkeiben.

Folyóiratok

A naprakész tudás közvetítésében már akkor is a folyóiratoké volt a legfontosabb szerep. A *Műemlékvédelem* pedig 1957–1968 között összesen 36 nyugati lap 121 cikkét szemlélte. Az átvett tartalmakban egyrészt megfigyelhető a műemlékes, építészettörténeti témák túlsúlya, amennyiben a *Kunstchronik* és a *l'Architettura* a legnagyobb idézettségű, de a *Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg*, az *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, a *Palladio*, a *Bulletin Monumental*, a *Monuments Historiques de la France* és az *Architettura Cantiere* cikkei is gyakrabban kerülnek elő.²⁵ A másik jelentős csoportot a városépítészeti lapok jelentik. A *Town Planning Review*, az *Urbanisme* és az *Urbanistica* cikkeiből London, Párizs, Firenze és Milánó történelmi városmagjainak és a városfejlődés új igényeinek összehangolásával, például az útvonalak vezetésének kérdéseivel foglalkozókat emelték ki.²⁶

²² Gerő 1964a. i. m. 59; Tóth Melinda: Új külföldi könyvek az OMF könyvtárában. *Műemlékvédelem* 8 (1964) [3] hátsó belső borító.

²³ Gerő László: Clough Williams-Ellis... *Műemlékvédelem* 8 (1964b) 63–64.

²⁴ Gerő László: Peter Blake: Le Corbusier, Architecture and Form (London, 1963). *Műemlékvédelem* 7 (1963) 184.

²⁵ Pl. Gergelyffy András: A Kunstchronik... *Műemlékvédelem* 8 (1964) 123–124; Gergelyffy András: Új könyvek. Uo., 7 (1963) 125–128; Entz Géza: A Louvre keleti homlokzatának új kialakítása. Uo., 12 (1968) 126–127.

²⁶ Gerő László: A londoni Szent Pál székese gyház környékének újjáépítése. *Műemlékvédelem* 2 (1958) 240–241. és William Holford: St. Paul's: Report on the Surroundings of St. Paul's Cathedral in the City of London.

A folyóiratcikkek tematikus és számbeli megoszlása

Műemlék, Építészettörténet	Városrendezés	Építészet
<i>l'Architettura</i> (10)	<i>Town Planning Review</i> (1)	<i>Architectural Design</i> (2)
<i>Architettura Cantiere</i> (3)	<i>Urbanisme</i> (1)	<i>Architectural Forum</i> (2)
<i>Bulletin Monumental</i> (6)	<i>Urbanistica</i> (2)	<i>Architectural Review</i> (5)
<i>Kunstchronik</i> (22)		<i>L'Architecture d'Aujourd'hui</i> (1)
<i>Monuments Historiques de la France</i> (4)		<i>Arkkitehti-Arkitekten</i> (2)
<i>Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg</i> (8)		<i>Baumeister</i> (6)
<i>Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege</i> (7)		<i>Bauen + Wohnen</i> (1)
<i>Palladio</i> (7)		<i>Baukunst und Werkform</i> (4)
		<i>Werk</i> (7)
Összesen: 67	4	30

A szorosabban vett műemlékvédelmi, építészettörténeti lapokon túl, nagy számban ismertették vezető nyugati építészeti folyóiratok tartalmait is. Ezek között volt az *Architectural Review*, az *Architectural Design*, az *Architectural Forum*, az *Arkkitehti-Arkitekten*, a *Baumeister*, a *Baukunst und Werkform* és a *Werk*.²⁷ (4. kép) Ezekből korabeli témákat, híreket vettek át, illetve hivatkoztak rájuk. Köztük néhány műszaki jellegűt is, mint például a faragott kövek megmentéséről szólót (*Chemiker Zeitung*, *Annales de l'Institut Technique du Batiment et des Travaux Publics*).²⁸

The Town Planning Review 27 (1956) 2, 59–98; Péczely Béla: Párizs nagyszabású rendezési terve. *Műemlékvédelem* 3 (1959) 124–125. és Le Coeur, Claude: Les Quatre Champs-Élysées, *Urbanisme* (1948) No 37/38; Péczely Béla: A firenzei Ponte Vecchio környékének újjáépítése. *Műemlékvédelem* 2 (1958b) 63. és Detti, Edoard: Le distruzioni e le ricostruzioni. *Urbanistica* (1953) No 12, 43–70; Péczely Béla: Műemlékvédelem Milánó legújabb városrendezési tervében. *Műemlékvédelem* 4 (1960b) 192–hátsó belső borító és Edallo, Amos: Formazione e attuazione del nuovo P. R. G. *Urbanistica* (1956) No 18–19, 169–172.

²⁷ Pl.: A *Werk* 48 (1961) 6, műemléki felújításokkal foglalkozó tematikus számáról: Gerő László: Felújítás és fenntartás. *Műemlékvédelem* 7 (1963) 55–59.

²⁸ Antalné Czétényi Piroska: Faragott kő mentésének néhány külföldi példája. *Műemlékvédelem* 12 (1968) 244–246. és B. Schulze: Steigerung der Holzschutz technischen Eigenschaften von Fluosilikaten. *Chemiker Zeitung* (1951) No 25, 456–457; Mamillan, M.: Méthode de classification des pierres calcaires. *Annales de*

4. kép. Breuer Marcel: Unesco Headquarters (1955–1958). Az *Architectural Forum* 1958. decemberi címlapja

Némi egyszerűsítéssel az átvett információk három téma köré csoportosíthatóak. Az egyik a – könyvek ismertetésekor is előkerült – helyreállítás/foghíjbeépítés, a másik a műemlékek mibenlétének kérdése, a harmadik pedig a modern építészet bemutatása.

Helyreállítások és foghíjbeépítések

A fenti témák áttekintéséhez legtöbbször Firenze és a Ponte Vecchio környékének újjáépítése, illetve Velence új épületei szolgálnak például. Péczely Béla 1958-ban idézett egy 1953-as *Urbanistica* cikket, amelynek illusztrációi alapján megállapította, hogy az „újonnan épült épületeket sok kép mutatja be, az Arnopart épületeiről is kapunk képet, szembe állítva a régi képpel, mely sajnos, festőiségben a mait mindenesetre felülmúlja”.²⁹ 1960-ban pedig a *l'Architettura* 1957-es márciusi

számából azt a dilemmát tárgyalta, hogy a felrobbantott Ponte Santa Trinita esetében az „egyik felfogás szerint a híd szerkezetet feltétlenül betonból kell csinálni, és csak ezt burkolni kívülről kővel, a régi képnek megfelelően. Mások szerint viszont a hídnak szerkezete és építésmódja is történeti emlék s azt is meg kell újítani”.³⁰

Budai Aurél 1964-ben a Várbeli foghíjakról szóló cikkéhez hozta példaként Manfredo Bellati az *Architectural Review* 1962. decemberi számában megjelent írását, mivel a „Velencében felépült néhány példán tanulmányozhatjuk a probléma sikeres vagy kevésbé sikeres megoldásait, és az azokból leszűrhető tapasztalatokat

l'Institut du Batiment et des Travaux Publics 1958, 270–526; Mamillan, M.: *Recherches récentes sur le nettoyage des façades en pierre calcaires*. Uo., 1964. 857–888.

²⁹ Péczely 1958b. i. m.

³⁰ Péczely 1960a. i. m. (idézet: 113.) és Gizdulich, Riccardo: Michelangelo ricostruito. *l'Architettura*, II. (1956) No 17, 769.

lehetőségünk van a budai Várnegyed hiányait eltüntető új épületeken hasznosítani”.³¹

De előkerült Coventry is (5. kép), ahol a háború pusztításai miatt nem a foghíjak beépítése volt a kérdés, hiszen „A régi épületek pusztulása olyan mértékű volt, hogy a várostervezést alig kötötte meg, így mód nyílt egy új városrendezési megoldás kipróbálására”. A városrendezési kérdések közül Péczely azt emelte ki, hogy „Az új Coventryben, mely a legkorszerűbb városrendezési elvek szerint épül, az igen kevés megmaradt műemlék szerkezeti szerepet kapott”. Ezen felül részletesen ismertette a katedrális felújításának módját is: „Újjáépítése különleges módon történt. A tornyot teljesen helyreállították, a templomnak körülötte fennálló romjai így, romállapotban maradtak, az állagfenntartás szükségletei szerint kezelve, egyébként kisé romantikus hatásra törekedve. A romok belseje üres térség, melyben a pillérek lábazata teszi teljessé a régi alaprajzot. Ez a térség az új dóm előtere, amelyből a templom előcsarnokába lehet belépni. Az új dóm merőlegesen áll a régi tengelyére, annak szentélye mellett. Tervezője Basil Spence, aki a mai építészet szellemében alakította ki művét, sima kőfalakkal, melyek között fűrészfogszerűen elhelyezett, a hajóból nem látható magas ablakok vannak, betonráccsal. A boltozatos tetőt magas karcsú oszlopok hordják, a tető maga kívülről lapos, elején magas, karcsú, huszártoronyzerű toronycsúcs, mely a különálló gótikus torony formáját ismétli. Ez az új dóm a régi emlékének nagyszabású megörökítése, a régi és az új érdekes és eleven kapcsolata”. S mintegy összegzésül hangsúlyozta: „Tanulságos megállapítani és tudomásul venni, hogy Coventryben, mely a világháború embertelen

5. kép. Coventry Rebuilds. Az *Architectural Design* 1958. decemberi címlapja

átalakítását. A városrendezési kérdések közül Péczely azt emelte ki, hogy „Az új Coventryben, mely a legkorszerűbb városrendezési elvek szerint épül, az igen kevés megmaradt műemlék szerkezeti szerepet kapott”. Ezen felül részletesen ismertette a katedrális felújításának módját is: „Újjáépítése különleges módon történt. A tornyot teljesen helyreállították, a templomnak körülötte fennálló romjai így, romállapotban maradtak, az állagfenntartás szükségletei szerint kezelve, egyébként kisé romantikus hatásra törekedve. A romok belseje üres térség, melyben a pillérek lábazata teszi teljessé a régi alaprajzot. Ez a térség az új dóm előtere, amelyből a templom előcsarnokába lehet belépni. Az új dóm merőlegesen áll a régi tengelyére, annak szentélye mellett. Tervezője Basil Spence, aki a mai építészet szellemében alakította ki művét, sima kőfalakkal, melyek között fűrészfogszerűen elhelyezett, a hajóból nem látható magas ablakok vannak, betonráccsal. A boltozatos tetőt magas karcsú oszlopok hordják, a tető maga kívülről lapos, elején magas, karcsú, huszártoronyzerű toronycsúcs, mely a különálló gótikus torony formáját ismétli. Ez az új dóm a régi emlékének nagyszabású megörökítése, a régi és az új érdekes és eleven kapcsolata”. S mintegy összegzésül hangsúlyozta: „Tanulságos megállapítani és tudomásul venni, hogy Coventryben, mely a világháború embertelen

³¹ Budai Aurél: Új épület a műemlék városban. *Műemlékvédelem* 8 (1964) 162–170. (idézet: 166.) és Bellati, Manfredo: Venice in danger. *Architectural Review (AR)* 132 (1962) No 790, 440–442. Illusztrációk: 3. (p. 165): Venence, Zattare al Spirito Santo. AR Uo., 442; 7. (p. 167): Venence. Hotel Bauer Grünwald: Campo S. Moise. AR Uo., 441.

6. kép. Schneider–Schmitt: Der Neue Hauptbahnhof in Köln (1955–1957, fogadócsarnok).
Baumeister 55 (1958) 10, 713.

kegyetlenségének és az újjáépülés lendületének dicsőséges emléke, melynek mondanivalója tehát egészében mai, milyen szerkezeti szerepet kapnak a műemlékek, az új város sarokpontjai a réginek elszórt, büszkeséggel megőrzött és bemutatott maradványai.”³²

Szintén 1960-as a kölni pályaudvar példája, melynek átalakítását a *Baumeister* 1958-as cikke alapján üdvözli a szerző. (6. kép) Itt ugyanis a „bejárati csarnok homlokfala egyetlen óriási üvegfelület, a csarnok dongatetőzete a homlokzat fölé emelkedik. Ez az óriási üveglak tárul elsőnek az érkező elé, amely egyenesen a dóm oldalkapujára néz, s így jóformán a kölni dómot kapja a látogató »kirakataban«. A csarnok egyszerű formái (egyetlen díszje egy finom vonalú lépcső a ká-

³² Péczely Béla: Coventry városa... *Műemlékvédelem* 4 (1960c) 251-252. (idézet: 251.) és Gibson, Donald, Arthur Ling, William Holford: Special issue. On the rebuilding of Coventry: historical background. *Architectural Design* 28 (1958) 12, 473–503.

véház első emeletére) szinte alárendelik azt ennek a megkapó külső látványnak. [...] Az új kölni pályaudvar ismertetését abból a szempontból tartjuk tanulságosnak, hogy mennyire megnyilatkozik benne a határozott törekvés a különleges műemléki környezethez való alkalmazkodásra, egyszerű alárendelés, tartózkodó formaképzés, tiszta szerkezetek alkalmazása révén”.³³ Ugyancsak Köln példáját emelte ki az *Architettura Cantiere* 1958-as írása alapján. „A teljesen új, mai megoldású épületekkel szegélyezett utak hálózatában a templomok mint sarokpontok jelentkeznek. [...] Mindazokban a templomokban, amelyek ma csak félig készek, a helyreállítás szakaszosan folytatódik. Íme egy város példáján a háború szörnyű pusztítása, a történelem és hagyományok, a nemzeti kultúra megrendítő veszteségei, melyeket a múlt emlékeit szerető emberek aprólékos gondoskodása a technika és tudomány eszközeivel megpróbál legalább részben pótolni, feleleveníteni, visszahozni és megtartani a város életében.”³⁴ Gerő László 1962-ben egy 1959-es *Baumeister* műemlékvédelem különszám alapján összegezte a szakma aktuális, korszerű nézeteit, módszereit: „A helyes védelem feladata annak megállapítása, melyek a fenntartandó értékek, és ezzel a műemlékállomány történeti kutatása, méltatása. Ebben nemcsak a művészeti érték mértékadó. Ezt különösen hangsúlyozza a cikkíró itt, az alkotó építészettel foglalkozó lapban. [...] Az új beépítés őrizze meg a régi tér hangulatát. Az eleven műemlékvédelemnek és városrendezésnek kell megtalálnia a kiegyenlítést a hagyomány és a modern között, akár arról van szó, hogy a két törekvés harmonikus, vagy feszültségteli legyen. [...] Szerző szerint építészeti öntudatunk nem kizárólag az új építészeti felfogásban nyilvánul meg, hanem az elmúlt korok művészeti emlékei tudatos élményében is. Különösen fontosak azok a helyek, ahol a műemlékek együttest alkotnak.”³⁵

A műemlék mibenléte: ipari és kortárs építészeti alkotások

Ipari építészet és egyéb emlékek védelme

A műemlék mibenléte a másik, gyakran előkerülő téma. Ezen belül egyrészt a vendő épülettípusok szélesebb körét nyomatékositották, például abban az írásban,

³³ Péczely Béla: A kölni pályaudvar... *Műemlékvédelem* 4 (1960d) 252. és Der Neue Hauptbahnhof in Köln. *Baumeister* 55 (1958) 10, 708–713.

³⁴ Péczely Béla: Kölni műemlékek pusztulása és újjáépítése (*Architettura Cantiere* 1958. 19.) *Műemlékvédelem* 6 (1962) 180–181. [A szemlézett cikkről nincs pontosabb adat.]

³⁵ Gerő László: A *Baumeister* c. folyóirat 1959. áprilisi száma a műemlékvédelemmel foglalkozik. *Műemlékvédelem* 6 (1962) 192. és Lebendige Denkmalpflege. *Baumeister* 56 (1959) 215–294.

mely az *Architectural Record* 1958-as számának egy híradására épült.³⁶ Ott Henry Hobson Richardson 1883–1888 közötti bíróság és börtön épülete menekült meg a szállodává alakítástól a helyi közösség fellépésének köszönhetően (ahogyan egy 1959-ben az *Architectural Forum*-ból átvett híradás szerint a Capitolium bővítését is civil tiltakozás akadályozta meg).³⁷ Másik példa Gerő László 1962-ben megjelent írása, mely több nagy angol napilapra hivatkozva a londoni Euston pályaudvar dór portikuszának lebontásával kapcsolatban így fogalmazott: a „*Királyi Szépművészeti Bizottság és a Régészeti Emlékek Társasága eredménytelenül tiltakozott a bontás ellen. A hatalmas méretű oszlopcsarnok 1837-ben épült, és mintegy szimbolizálja az iparosodás korszakának kezdetét. Az építészek érthetően tiltakoznak a bontás ellen, mert nem látják a kellő gondosságot a jelentős műemlék megmentése körül*”.³⁸

A korai és kortárs modern épületek védelme

A műemlékfogalom időbeni határainak tágítása a másik felfedezhető vonulat. 1960 elején Péczely Béla az „Újabb kegyetlen gyilkosság készül Németországban” hangzatos címmel szemlélte a *l'Architettura* cikkét, melyben hírt adtak Erich Mendelssohn Schoken Kaufhausának (1926–1928) egy utcaszélesítés miatti bontásáról. A szenvedélyes hangvételű intepretálásból érdemes kiemelni Péczely véleményét: „Az olasz folyóirat éles kifakadása egy, a legújabb korból származó, a modern építészet értékei közé tartozó épületről szól, mégis idézzük, mert az irányító gondolat a műemlékvédelem gondolata, mely a védelem határát a legközelebbi múltban vonja meg. Elgondolkoztató a közvetlen tegnapnak ilyen tisztelete (és gyakorlatilag indokolt is, hiszen éppen ezek a művek forognak legtöbbször az átalakítás veszélyében), de elismerésre és követésre méltó a műemlékvédelem elveinek ilyen következetes, erélyes és határozott érvényesítése.”³⁹ Gerő László ugyanabban a számban a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* híradása kapcsán gondolkodott el a kérdésről: „Mendelssohn stuttgarti »Schockenbau«-ját, a mai Merkur-áruházat Észak-Württemberg műemléki tanácsa fenntartásra érdemesnek ítélte, [vagyis] műemlékké nyilvánításának ajánlatát meg kell tárgyalni. Ezzel a több mint egy hónapja, a nyilvánosság előtt is vívott küzdelem első fordulója lezárult, azok győzelmével,

³⁶ Péczely Béla: Újabb, a mai építészeti jelentős dokumentumai közé tartozó épület... *Műemlékvédelem* 4 (1960e) 63. és Richardson Admirers Rally for Another Battle on Jail. *Architectural Record* 123 (1958) 5, 354.

³⁷ A washingtoni Capitol épületét... *Műemlékvédelem* 3 (1959) 127. és Winning Architectural Battles. (Editorial). *Architectural Forum* 108 (1958) 4, 87.

³⁸ Gerő László: A Londoni Euston Station. *Műemlékvédelem* 6 (1962) 129. A témáról cikket közölt az *Architectural Review* is: The Euston murder. *Architectural Review* 131 (1962) No 782, 235–238.

³⁹ Péczely Béla: Újabb kegyetlen gyilkosság készül Németországban (L'Architettura, No. 1, 1959. 43.). *Műemlékvédelem* 4 (1960f) 62. Vittoria Calzolari: Paesaggio urbano: un'arte impegnativa. *L'Architettura. Cronache e Storia* 1 (1955) May-June, 42–45.

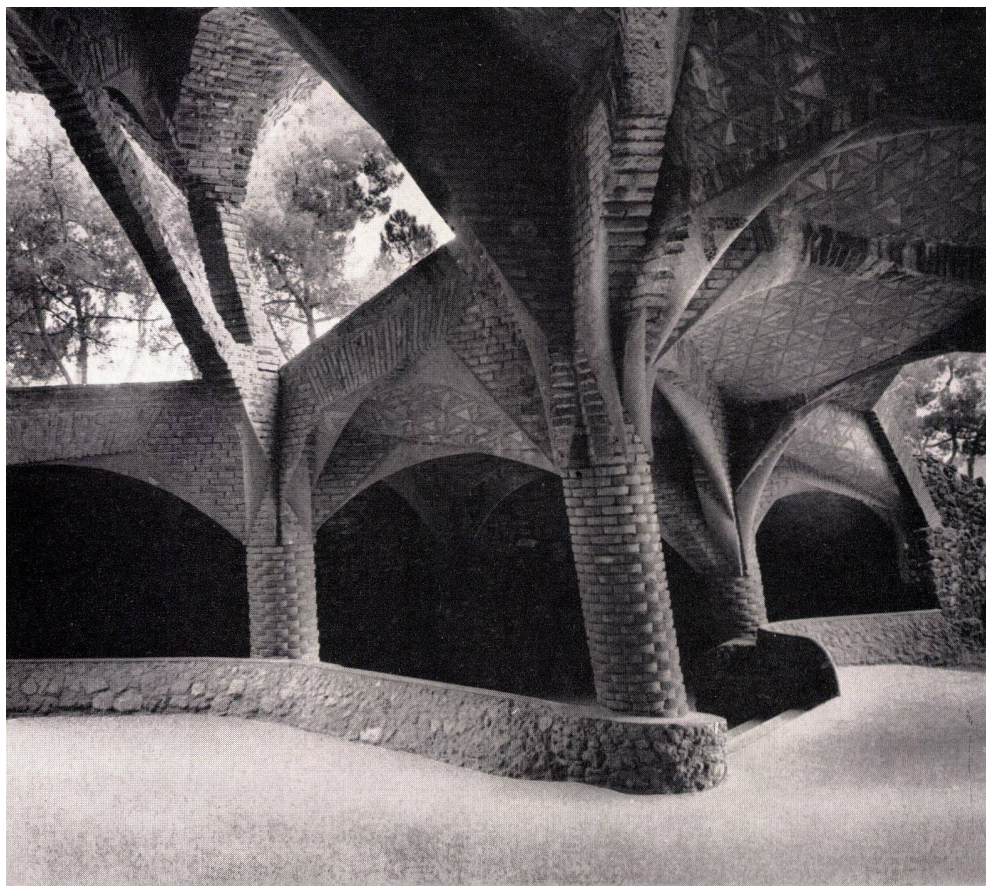
akik szerint »egy magas művészeti értékű épületet, mely keletkezése idején az építészet fejlődése számára útmutató volt« (Döcker tanár, Stuttgart), meg kell óvni a lebontástól.” Gerő a műemlékvédelmi kérdések összetettségére mutatott rá: a „mai tulajdonos, a Horten-koncern, kártérítést fog kérni, ha az épületet műemlékké nyilvánítják”, valamint „A »Schockenbau« témája váltotta fel Stuttgartban az előzőleg hasonlóan vitatott »Anlagensee« témáját; abban az esetben egy klasszicista parkról volt szó, amelyet annak ellenére, hogy tisztán esztétikai és nem gyakorlati kérdések merültek fel, mégis feláldoztak. De akkor az ellenkezés csak helyi volt, míg most a világ minden tájáról érkeznek tiltakozások: Mies van der Rohe, Gropius, Neutra, I. J. P. Oud, Bruno Zevi, Alvar Aalto és még mások emelték fel szavukat.”⁴⁰ A nagy híró épületek védendő mivolta, kontra annak funkciója (áruház) megkövetelte modernizáció miatti vita részletezése után Gerő arra jutott, hogy „természetesen az élet nálunk is felvethet hasonló problémákat. A múltban szokásos gyakorlattal szemben, mely az építészeti emlékek védelmét csak az 1850-ig készült alkotásokra korlátozta, mi a műemlékvédelmet máig terjesztettük ki, beleértve Feszli, Málnai, Ybl, Schickedanz, Szkalniczky, Steindl, Hauszmann, Schulek, Lechner, Lajta és más építészek munkáit. Mégis két generális korlátozás van, amit fenn kell ezeknél is tartanunk: 1) e mestereknek nem valamennyi munkájuk műemlék; 2) élő építészek művei nem kerülhetnek rá a műemlékjegyzékre.”

Mendelssohn mellett Frank Lloyd Wright és Le Corbusier épületeinek védettségét szorgalmazó híradásokat is lehozta nemcsak a *L'Architettura*, de az *Architectural Review* és a *Baukunst und Werkform* cikkeit is felhasználva.⁴¹ Majd pedig 1965-ben azt is, hogy „Le Corbusier Marseillesben megépült »Cité Radieuse«-ét teljes egészében műemlékké nyilvánították.”⁴² E rövid hír, habár nem tér ki arra, hogy mindez 1964. október 26-án, tehát még az építész életében megtörtént, jól mutatja, hogy Gerő 1960-as megállapítása óta eltelt időben jelentős szemléletbeli változás zajlott le. 1965-ben Kubinszky Mihály az „Ullstein Bauwelt Fundamente” könyvsorozata apropóján le is írta: „Ma már a modern építészetnek is van történeti távlata, s ennek megfelelően történetírása is. Fél évszázad telt el azóta, hogy a modern építészet kibontakozott. Azóta világszerte oly nagy mennyiségben épültek jelentős alkotások,

⁴⁰ Gerő László: Moderne und Denkmalschutz (*Frankfurter Allgemeine Zeitung* 1959. VIII. 27.). *Műemlékvédelem* 4 (1960) 63. [A szemlézett cikkről nincs pontosabb adat.]

⁴¹ Péczely Béla: Az új építészet úttörő alkotásainak védelme. *Műemlékvédelem* 4 (1960g) 62–63 és L'Albergo Imperiale di Tokyo in pericolo. *L'Architettura* V (1959) No 46, 224; Péczely Béla: Le Corbusier műve műemlékvédelem alatt. *Műemlékvédelem* 4 (1960h) 126–127. és [Editor]: Malraux salva il capolavoro di Le Corbusier. [Editoriali in breve] *L'Architettura* V (1959) No 44, 81; Pevsner, Nikolaus: Time and Le Corbusier. *Architectural Review* 125 (1959) No 746, 159–165.

⁴² S. N.: Le Corbusier... *Műemlékvédelem* 9 (1965) 179. [A hír nem jelzi a forrását.]

7. kép. Antonio Gaudi: Colonia Güell (1898–1914, a kripta előtere). Jürgen Jödicke: Willkür und Bindung im Werk von Antonio Gaudi. *Bauen und Wohnen* 14 (1960) 5, 181.

hogy formakialakításuk szempontjából is felette érdekes rendszerezésük. [...] a modern építészet története az építészettörténet újabb fejezete. Az elmondottakból egyben következik, hogy a modern építészet fél évszázadának és az ezt megelőző praemodern korszaknak legjellemzőbb alkotásait meg kell őrizni, műemlékként kell kezelni (pl. Olaszországban törvény biztosítja, hogy 50 éves épületek már műemlékvédelem alá helyezhetők, s évről-évre a törvényeknek megfelelően az esedékes évjárat épületei közül a legjobbakat védelem alá is helyezik).⁴³ 1967-ben pedig a szocialista műemlékvédelem 50 éves történetének összegzésében is a Velencei

⁴³ Kubinszky Mihály: Ullstein Bauwelt Fundamente: 12 kötetből álló sorozat ismertetése. *Műemlékvédelem* 9 (1965) 190–191. (idézet: 190.)

Charta a sorvezető: „*a műemlék fogalma alatt mindazokat az önálló építészeti alkotásokat és városi vagy falusi településeket értjük, amelyek valamely sajátos kultúrának, jelentős fejlődésnek, vagy történelmi eseménynek tanúi.*”⁴⁴

A modern építészet megjelenése

A harmadik témakör, melyhez nyugati építészeti lapok nyújtják a hivatkozási alapot, a modern építészet formáinak megjelenése a *Műemlékvédelem*ben. Szorosan kötődve a bevezetőben megfogalmazott – műemlékes építészeink naprakész tudásáról szóló – állításhoz, e tudósítások közül most azokra helyezem a hangsúlyt, melyek Erdei Ferenc veszprémi épületével összefüggésbe hozhatóak.

Kifejezetten ilyen tárgyú a *Bauen und Wohnen* Gaudi cikkének ismertetése (7. kép), melyben Kubinszky Mihály arra a következtetésre jut, hogy „*Gaudit a feledés homályából korunk épp azért hozta előtérbe, mert a modern építészet átfutotta első, purisztikus korszakát, s formakincsének bővítése céljából visszanyúlt azokhoz a mesterekhez, akik a historizmus utolsó szakaszában hasonló problémákkal álltak szemben. [...] Gaudi szerkezeti újításaiból ma már közvetlen hasznót nem kovácsolhatunk, stílusa sem szól korunkhoz. Közvetlen természetmásolása sem készíthet senkit utánzásra. De építészete világosan mutatja, milyen lehetőségei vannak az építésznek akkor, ha fantáziáját a szerkezeti-anyagi gondolkodás szolgálatában hagyja érvényre jutni. A mi korunk — Joedicke szerint — nem használja ki fokozott szerkezeti-anyagi lehetőségeit, s ezért Gaudi mellett e vonatkozásban szégyenben marad. Meggondolkoztató, hogy Gaudi az erőjátéknak legjobban megfelelő alakzatot keresve szakított a tradicionális szerkezetekkel, s megközelítette a természetnek az erőjátékhoz jobban idomuló kiképzéseit*”.⁴⁵ Bár Kubinszky eszmefuttatása Gaudi szerkezeti újításainak használható voltáról az organikus építészet ismeretében ma már cáfolható, a szöveg mégis jelzés értékű. S nemcsak azt jelzi, hogy 1960-ban, amikor Joedicke, és 1961-ben, amikor Kubinszky ezt a cikket írta, a modern építészet formáinak újragondolása már folyamatban volt, hanem azt is, hogy Erdei Ferenc veszprémi épületének lefedése a lehető legnaprakészebb megoldás volt.

Az erőjátéknak megfelelő új szerkezetek jelennek meg Antalné Czétényi Piroska cikkében is, melyet egy, a *L'Architecture d'Aujourd'hui* 1962-es számában közölt tanulmányra épített. (8. kép) Czétényi a feszített kábelstruktúrákat ismertetve, melyek nagyobb romterületek megóvására is alkalmasak lehetnek. A dilemma ugyanis adott: „*a fedetlen, illetve szabad ég alatt álló romos maradványok — a mi*

⁴⁴ Barcza Géza: 50 éves a szocialista Műemlékvédelem. *Műemlékvédelem* 11 (1967) 193–199. (idézet: 195.)

⁴⁵ Kubinszky Mihály: Jürgen Joedicke... *Műemlékvédelem* 5 (1961) 252–253. (idézet: 252. és Joedicke, Jürgen: Willkür und Bindung im Werk von Antonio Gaudi. *Bauen+Wohnen* 14 (1960) 5, 181–187.

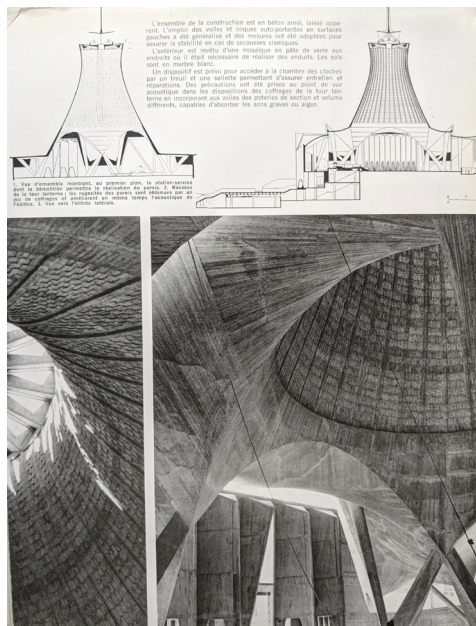

Ce numéro a été réalisé avec le concours de nombreux professionnels, architectes et ingénieurs, auteurs des importants articles parus dans ce numéro.

Nous les remercions tout et particulièrement Hans Sarger, Sergio Klotzel et Peter Luigi Nervi.

AA N° 99

8. kép. „Détail de l'aérogare de la T. W. A. à Idlewild, aéroport de New York” (Eero Saarinen, 1956–1962). *L'Architecture d'Aujourd'hui* (1961/1962) No 99, 1. fotó: (fotó: Erza Stoller) és „Basilique d'Alger” (P. Herbe, J. le Couteur, R. Sarger, 1955–1963) Uo., 19.

éghajlati viszonyaink, továbbá a megóvás és karbantartás hiányosságai következtében — gyorsan tovább pusztulnak. A megóvás szokásos módja — hogy az eredeti fal tetejére falaznak elválasztó csíkkal, vagy anélkül — eltünteti a fal eredeti felületét, a felfalazás módja pedig félrevezetheti a szemlélőt az eredetiről alkotott elképzelésében. A védelem legmegnyugtatóbb módja ezért a befedés volna. Ez azonban a hagyományos szerkezetekkel költséges, s csak igen értékes rom esetében szokásos, vagy a véletlen szülte alkalmakkor, amikor pl. a maradványok épület alatt terülnek el. Az időjárás viszontagságaitól ugyan a védőépület megvédi a romot, de azt a veszélyt rejtí magában, hogy esetleg a maradvány eredeti alakjának vélik, s ezen felül a rom — mint mondani szokták — elveszti festői hatását, vagyis nem illeszkedik a környezetbe. A szóban forgó kábelhálóval olcsó a nagyobb méretű áthidalás is, a szerkezet jellegzetes mai formája pedig semmiképpen sem látszik a rom kiegészítésének.”⁴⁶

⁴⁶ Antalné Czétényi Piroska: Új szerkezet alkalmazása a Műemlékvédelemben. *Műemlékvédelem* 6 (1962) 243–244. (idézet: 243.) és Structures béton. *L'Architecture d'Aujourd'hui* (1961/1962) No 99, 12–39.

Ha valakinek a paraboloid lefedésű építményekről Erdei Ferenc és a statikus Szilávik Tibor veszprémi védőépülete jutna eszébe, az nem a véletlen műve. Magyarországon viszonylag kevés példát találunk a betonhéjazatokra: az 1958-ban felszentelt taksonyi katolikus templom Árkay Bertalan és Csonka Pál tervezte ovális alaprajzra illesztett kupolája után Erdei és Szilávik épülete, majd 1962-ben a tihanyi posta (Bérczes István, Szittyá Béla, Gnadig Miklós) következett, melyeket az 1968-as Meggyfa utcai rómaikori rom parabolikus ívű védőtetőzete (építésztervező: Hegyi Lajos), 1971-ben pedig a néhai Villanyautóház (Füzy Jenő) követett.⁴⁷ A paraboloid forma illetve a betonhéjazatok kedveltségét nemcsak az idézett *L'Architecture d'Aujourd'hui* szám bizonyítja, hanem számos korabeli nyugati folyóirat is. Többek között az az 1958-as *Architectural Record*, melyet a Richardson börtön miatt szemlézték.⁴⁸ Ebben közölték Frank Lloyd Wright épülő Guggenheim múzeumának, két templomának és Luigi Nervi Olimpiai stadionjának terveit és fotóit is.⁴⁹

Az eddigiekből azt láttuk, hogy a könyv- és lapszemléket vállaló szerzők: Gerő László, Péczely Béla, Gergelyffy András, Entz Géza, Budai Aurél, Kubinszky Mihály, Antalné Czétényi Piroska, Dercsényi Balázs és Voit Pál hozzájutottak az adott lapokhoz. A kérdés az, hogyan? Szerencsére erre is találunk utalást a cikkek között. Egy 1958-as éves jelentés szerint 1957-ben „külföldi könyvcseré érdekében eddig 17 intézménnyel vettük fel a kapcsolatot, és különösen a Műemlékvédelem c. folyóirat, valamint az *Acta Historiae Artium* révén könyvtárunk jelentős csereanyaghoz jutott. A Felügyelőségen megforduló külföldi szakemberekkel könyvcseré ügyében is eredményes megbeszéléseket folytattunk.”⁵⁰

Emellett rendszeresen járt több fontos szakmai folyóirat is az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) könyvtárába. Az alábbi táblázatban összesítettem azokat az adatokat, melyeket az Építésügyi Dokumentációs Iroda kiadványaiban és az OMF Könyvtárának katalógusában találtam.⁵¹

⁴⁷ Antalné Czétényi Piroska: Rövid hírek. *Műemlékvédelem* 12 (1968) 53–54; Lantos Edit: Bauhaus? Modern Barokk? Árkay Bertalan Horton (1954) és Taksonyban (1958) épült templomainak építéstörténetei és terveit. *Művészettörténeti Értesítő* 65 (2016) 319–343; Gáspár Orsolya: Megfagyott modern – héjszerkezeteink építészeti világa. *Műemlékvédelem* 66 (2022) 39–47, 41.

⁴⁸ Ld. a 36. jegyzetet.

⁴⁹ S. N.: A Selection of Current Work: Frank Lloyd Wright. *Architectural Record* 123 (1958) 5, 167–190. (Two churches. 176–177, Guggenheim Museum in progress. 184–190); Olympic Arena, Rome Italy. Annibale Vitellozzi, Architect, Pier Luigi Nervi, Engineer. Uo., 207–209.

⁵⁰ Jelentés az Országos Műemléki Felügyelőség 1957. évben végzett munkájáról. *Műemlékvédelem* 2 (1958) 193–200. (Idézet: 199.)

⁵¹ Köszönöm Szecsókó Ágnesnek az OMF katalógusa adatait. Az Építésügyi Dokumentációs Iroda jegyzékeiből származó adatokat félkövrrel szedtem. Ld. *Építésügyi folyóiratok címjegyzéke 1955–1960*. Szerk. Arany Sándor. Budapest, 1960; *A Magyarországra érkező devizaigényes építésügyi és építőanyagipari szakfolyóiratok*

Nyugati folyóiratok az Országos Műemlék Felügyelet könyvtárában

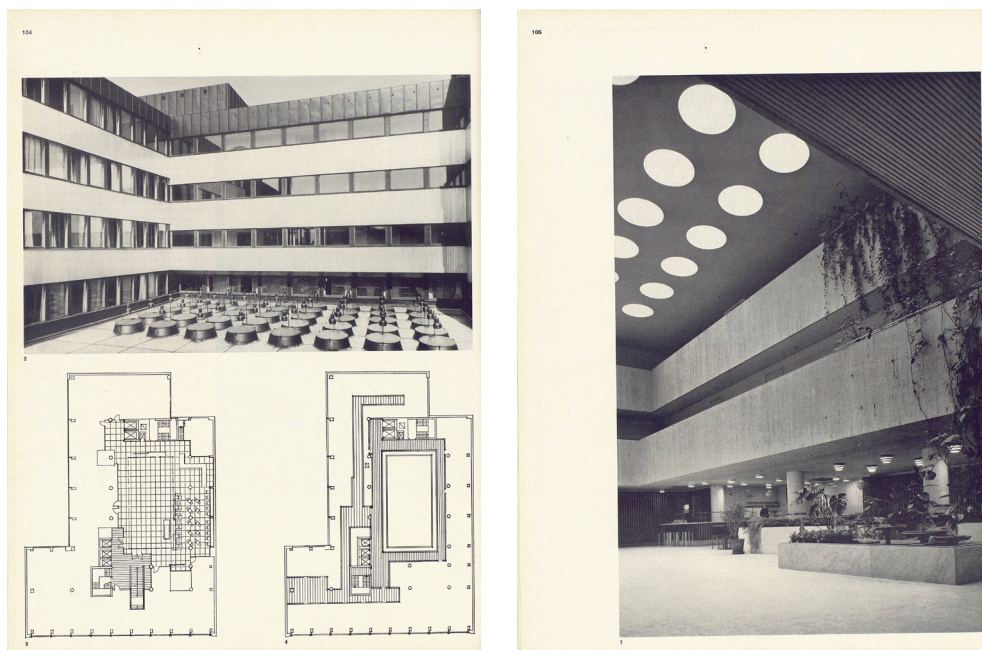
<i>Architectural Review</i>	1929, 1959–1961 , 1964/1–2, 1965/1–2.
<i>Architectural Forum</i>	1953. ápr., 1958. dec.
<i>L'Architettura</i>	1967-től
<i>L' Architecture d'Aujourd'hui</i>	1932, 1945, 1948, 1949. különszám: Spectacles, 1954, 1957–1961 .
<i>Belas Artes. Revista e Boletim de Academia Nacional de Bealsa Artes</i>	1956-től
<i>Baumeister</i>	1913, 1928–1932, 1935–1936, 1941, 1943–1944, 1959–1961
<i>Bauwelt: Baukunst, Bautechnik, Bauwirtschaft</i>	1953. (45, 48, 50.)
<i>Bolletino d'Arte. Ministero della Pubblica Istruzione</i>	1956–1961
<i>Capitolium</i>	1956–1959
<i>Denkmalpflege in Baden Württemberg</i>	1958–1971
<i>Deutsche Kunst und Denkmalpflege</i>	1957-től
<i>Kunstchronik</i>	1956–1958
<i>Monuments Historiques de la France (Les)</i>	1955–1962, 1963–1964
<i>Monumentum</i>	1967-től
<i>Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege</i>	1956–1958
<i>Palladio</i>	1938–1941, 1953, 1956–1961 , 1966–1979
<i>Werk</i>	1956–1961

Ezek az adatok tovább tágítják a tájékozódási lehetőségek határait, és valószínűsítik, hogy a *Műemlékvédelem*ben ismertetett lapokat az OMF dolgozóinak nagyobb hányada kézbe is vette, és nemcsak a folyóiratszemplékből tájékozódtak. Ilyen volt például az *Architectural Review* 1959. márciusi, európai újjáépítésről szóló száma, benne a Péczely Béla ismertette Pevsner írással Le Corbusier-ről és az UNESCO párizsi székházának belsőépítészetéről szóló cikke.⁵² Vagy éppen a *Werk* 1959. augusztusi, a kortárs svájci protestáns templomépítészetet bemutató tematikus száma, melyből három ismertetést is lehozott a lap.⁵³ Ezek egyikét egy eternit pala reklám, a

jegyzéke. Összeáll. Építésügyi Dokumentációs Iroda Könyvtár. Budapest, 1962. Részletezve: Lantos 2021. i. m. 179–188.

⁵² Péczely 1960h. i. m. ID (Interior Design) Monthly Review: Unesco house, Paris. Uo., 196–200.

⁵³ Péczely Béla: Luzern mellett, az Eigenthalban. *Műemlékvédelem* 4 (1960) 114. [Az Eternit AG, Niederurnen reklámja. *Werk* 4 (1959) 8, XV.]; Péczely Béla: Technika és természetvédelem. *Műemlékvédelem* 5 (1961)

9. kép. Alvar Aalto: Büro- und Geschäftshaus Rautatalo in Helsinki. (1952–1957)
Werk 44 (1957) 3, 104, 106. Fotó: Arne Pietinen

másikat egy könyvismertetés, a harmadikat pedig egy kapu felújítása ihlette, ám az, hogy a recenzens, Péczely Béla 1959-ben és 1961-ben is elővette a lapszámot, azt valószínűsíti, hogy nem hagyta hidegen annak valódi tartalma: a templomépítészet legújabb alaprajzi és formai megoldásai.⁵⁴ De jó példa lehet a *Werk* 1957. márciusi füzeté is. Ebben egy könyvismertetések közötti illusztráció kapcsán ragadott tollat Péczely, ám a lapban Jean Tschumi (Lausanne, 1953-1955), Herman Baur (Basel, 1954/1956) és Alvar Aalto (Helsinki, 1951–1954) irodaházait is bemutatták.⁵⁵ Utóbbi átrium megvilágításának képei ismét csak eszünkbe juttathatják a veszprémi védőépület felülvilágítóit. Mindkét helyen mértani rendben elhelyezett, a felületből kiemelkedő körablakokkal oldották meg a zárt oldalfalak ellenére a bevilágítást. (9. kép)

242. [Roth, Alfred: Albert Frey-Wyssling: Naturschutz und Technik 20 Seiten. Polygraphischer Verlag AG, Zürich 1959. Fr. 2.50. *Werk* Uo., 180*]; Péczely Béla: A schaffhauseni Münsteren... *Műemlékvédelem* 5 (1961) 241. [Grimmer, Walter: Das westportal zum Münster in Schaffhausen. *Werk* Uo., 304–307.]

⁵⁴ Martin Luther-Kirche in Zürich, 1957/58. Franz Steinbrüchel, E. U. Kragel. *Werk* 46 (1959) 8, 294–295.

⁵⁵ Jean Tschumi: Bâtiment administratif de la Mutuelle Vaudoise Accidents, Lausanne. *Werk* 44 (1957) 3, 82–87; Hermann Baur: Verwaltungsgebäude der Basler Transportversicherungsgesellschaft in Basel. Uo., 94–100; Alvar Aalto: Büro- und Geschäftshaus Rautatalo in Helsinki. Uo., 103–108.

Ezekon felül ott volt az OMF könyvtár polcán többek között az 1958. decemberi *Architectural Forum*, amely a Felix Candela által tervezett, Mexico City-ben épült Capella de Nuestra Señora de la Soledad kapcsán a betonból készült, hiperbolikus paraboloid héjazatot emelte ki.⁵⁶

Továbbra is Erdei Ferencre koncentrálna, mivel ő 1952–1957 között járt az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karára, a tájékozódás lehetséges helyszínei közé felvehetjük az egyetemi, valamint az Építészettörténeti tanszék könyvtárát is. Annak katalógusát és leltárkönyveit átnézve az derül ki, hogy a legfontosabb lapok beérkezését csupán megszakította a háború, és zöme már 1946-tól, illetőleg 1949-től elérhető volt.⁵⁷

A jelentősebb nyugati építészeti folyóiratok elérhetősége
a Műegyetem és annak Építészettörténeti Tanszéke könyvtárában

	Műegyetem Központi Könyvtár	Építészettörténeti Tanszék
<i>Architectural Forum</i>	1950–1973	1959-től
<i>Architectural Record</i>	1907–1915, 1938–1939, 1950–	1950–1951, 1956–1958
<i>Architectural Review</i>	1913–1914, 1925–1940, 1946–1974, 1976–1984, 2000–	1950-től
<i>L'Architecture d'Aujourd'hui</i>	1931–1940, 1946–	1948-től
<i>L'Architecture Francaise</i>	1946–1975	1951–1956 (kb)
<i>Baumeister</i>	1902–1943, 1949–2008	1952-től
<i>Casabella</i>	–	1955–1960
<i>Domus</i>	1949–2013	1950-től
<i>Das Werk</i>	1932–1944, 1946–1976	1935-től

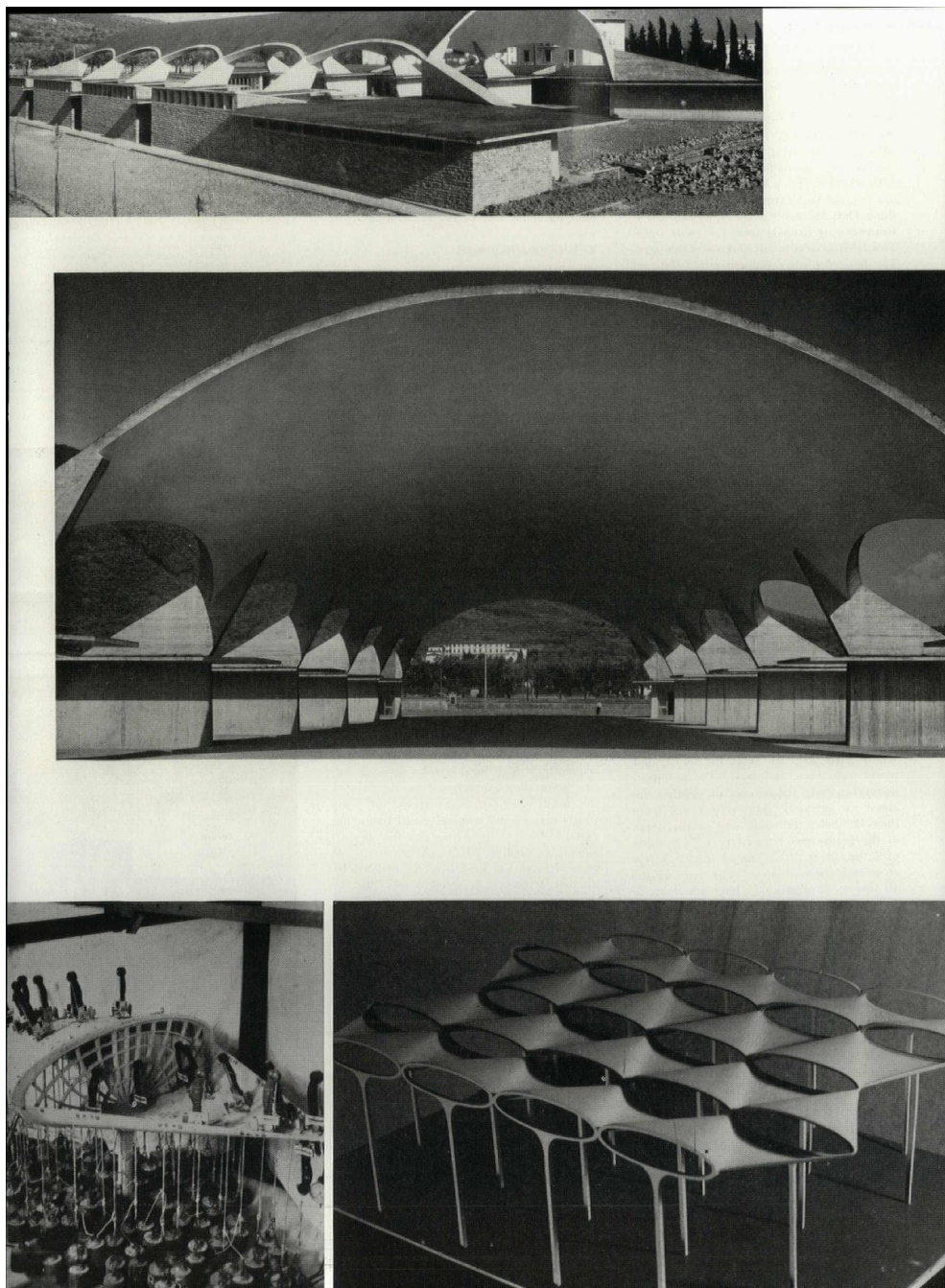
Ez pedig azt jelenti, hogy Erdei Ferenc, igen sok hasznos információhoz hozzájuthatott, legyen szó akár a héjazatokról,⁵⁸ akár más, a beton építőművészeti felhasználásait (mint pl. August Perret Raincy-ben épült betontemplomát) bemutató tanulmányokról (10. kép).⁵⁹

⁵⁶ Abroad. Continuing review of international building. *Architectural Forum* 109 (1958) 6, 179–181. (A Candela Chapel. 179.)

⁵⁷ Köszönöm Leitgeb Mária, a BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárosának segítségét.

⁵⁸ Building Engineering: Why does the space frame promise greater design freedom and lower costs in the new era of building? Trend toward space-frame structure presages a revolution in architecture. *Architectural Forum* 98 (1953) 2, 150–187.

⁵⁹ Vago, Pierre – Le Corbusier et al.: Perret. *L'Architecture d'Aujourd'hui* (1932) No 7, 42–52.

10. kép. Leonardo Savioli, Leonardo Ricci, Giuseppe Giorgio Gori: Flower Market at Florence (Mercato dei Fiori Vecchio, Pescia, 1950–1951) és Horacio Caminos: University City of Tucuman, Argentína (makett, 1947–1952). *Architectural Forum* 98 (1953) 2, 157.

Összegzés

A témát csupán felszínesen megkutatva is nyilvánvaló, hogy a magyar műemlékes építészek – csakúgy, mint a magyar tervezők – java naprakész, nyugati tájékozódású volt. A műemlékvédelemben dolgozók az egyes épületek és épületcsoportok helyreállításai során a korban elfogadott nemzetközi standardot követték. Ahogyan azt egyik jeles képviselőjük, Ferenczy Károly megfogalmazta, a kor szakembereinek állásfoglalása egyértelmű volt: *„Nekünk, akiknek — úgy mondhatnám — hivatali kötelességünk történelmi összefüggésben vizsgálni az építészetet, a fejlődés törvényeit, sokszorosán hangsúlyoznunk kell, hogy abból, amit ma építünk, holnap vagy holnapután csak úgy lehet valami értékes műemlék, ha az tartalmában és formájában a legmaibb, a legjobb értelemben vett hipermodern.”*⁶⁰

E korszak műemlékes szemlélete és a megtervezett védőépületek illeszkednek az egyetemes építészeti folyamatokba, és kétségtelenül megfelelnek a kor nyugati színvonalának.⁶¹ Napjaink gyakorlata felől figyelve hangozzanak bármilyen idegenül is Ferenczy szavai, szerencsés lenne, ha idővel el tudnánk jutni oda, hogy épületekről, életművekről ne a pillanatnyi, változékony ízlések alapján szülessenek ítéletek, és megsemmisítő döntések, hanem végre rangjuknak megfelelően értékeljük az itt élt/élő tehetséges és művelt emberek munkáját.

---

⁶⁰ Ferenczy Károly: Kastély-műemlékeink. *Műemlékvédelem* 5 (1961) 30–44. (idézet: 44.)

⁶¹ Ezt tekintetbe véve a volt KGST országok építészetét leíró szocmodern jelző is félrevezető. Köszönöm Németh Katalin javaslatát ennek kihangsúlyozására.